

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
І ЗМІСТУ ОСВІТИ**

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК
ВИПУСК 86
Частина 2**

**«Агроосвіта»
2015**

Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип. 86. частина 2. – с. 310.

Для викладачів, аспірантів, науковців і керівних працівників освіти та навчальних закладів.

Редакційна колегія:

С.В. Кириленко (заступник головного редактора),
Ю.В. Ївженко (відповідальний секретар), Л.Ф. Бурлачук, М.Ф. Бондаренко,
М.І. Бурда, М.Ф. Дмитриченко, Н.М. Кушнарєнко, Н.Г. Ничкало, Л.М. Паламар,
Т.О. Пушкарьова, О.Я. Савченко, В.К. Сидорєнко, М.П.Хоменко, В.П. Широчин.

Відповідальні за випуск: В.М. Бабич.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за опублікований матеріал.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво Серія КВ № 12815 від 1. 06. 2007 р.

Збірник включено до Переліку наукових видань ВАК України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з педагогічних наук (Постанова № 1-05/2 від 26.01.2011 р.)

Адреса редакції: вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035,
тел. (044) 248-19-64

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Соловей Л.С.,
кандидат педагогічних наук,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Ключові слова: професійна підготовка, туристична освіта, туризм, система підготовки фахівців сфери туризму, туристичні кадри.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, туристическое образование, туризм, система подготовки специалистов сферы туризма, туристические кадры.

Key words: training, tourism education, tourism, system of training of specialists in tourism, travel shots.

Вступ. Система підготовки туристичних кадрів є важливим сегментом вітчизняного туризму. Її зародження та становлення відбувалося в руслі загального історичного розвитку туристичної сфери і наукове осмислення еволюції туристичної освіти в Україні неможливе без всебічного вивчення основних процесів розвитку вітчизняного туризму.

Аналіз попередніх досліджень. Помітний внесок у справу вивчення туризму, у тому числі й вітчизняного, здійснили своїми працями такі радянські, російські та українські дослідники, як О. Х. Абуков, О. М. Вацеба, Л. П. Воронкова, Б. В. Ємельянов, І. В. Зорін, В. О. Квартальнов, В. Ф. Кифяк, А. П. Конох, Л. М. Логінов, Ю. І. Рухлов, Г. С. Усискін, В. К. Федорченко, І. М. Чагайда та ін.

Історичні аспекти розвитку туризму досліджували у своїх працях Г. П. Андреева, С. В. Грибанова, В. В. Дворниченко, Г. П. Долженко, Т. А. Дьорова, Р. О. Д'якова, В. А. Зінченко, П. Ф. Коваль, А. М. Козицький, Я. В. Луцький, В. В. Остапчук, О. Д. Попов, М. В. Соколова, Л. М. Устименко, Г. Ф. Шаповал.

У своїх працях дослідники також торкалися проблем кадрового забезпечення туристичної сфери, звертали увагу на необхідність професійної підготовки фахівців.

Становлення системи підготовки фахівців туризму відбувалося в нерозривному взаємозв'язку з розвитком вітчизняної системи освіти. Вона завжди була і є нині невід'ємною складовою вітчизняного освітнього процесу. Її нинішні організаційні форми та теоретико-методологічні засади базуються на науковому доробку кількох генерацій представників вітчизняної педагогічної думки. У цьому контексті варто відзначити передусім наукові напрацювання таких

вчених-педагогів, як: Ю. К. Бабанський, В. П. Безпалько, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, А. І. Кузьмінський, О. В. Сухомлинська, С. О. Сисоева, М. М. Фіцула та ін.

Метою статті є аналіз проблеми становлення вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму в науковій літературі.

Матеріал і результати дослідження. Наукове осмислення проблеми підготовки туристичних кадрів в Україні має глибокі історичні корені. Аналіз наукових джерел свідчить про його тривалий еволюційний шлях від епізодичного описання найпростіших форм туристичного навчання до створення фундаментального теоретико-методологічного підґрунтя сучасної системи підготовки фахівців для сфери туризму.

Започаткуванню понять „екскурсія” та „туристичний похід” людство завдячує італійському педагогу-гуманісту епохи Відродження Вітторіно да Фельтре, який заснував школу інтернатного типу (Casa giocosa – Будинок радощів) у Мантуї (Північна Італія), де у 1425 р. відбувся перший туристичний похід з навчально-виховною метою.

Французький філософ і педагог Ж.-Ж. Руссо рекомендував застосовувати екскурсії „з метою розвитку в учня творчих здібностей спостерегання та допитливості” [1]. Саме тоді з'явилася „ідея організації екскурсій як форм дидактично-виховної роботи у зв'язку з боротьбою зі схоластичними методами та вербалізацією у навчанні” [1]. Послідовниками цього методу були просвітителі XV – XVI ст. І. Меркуриаліс, Е. Роттердамський, Л. Х. Вівес, Т. Мор, Ф. Рабле, М. Монтень, які вважали багатоденні піші подорожі засобом формування фізичних і морально-вольових якостей молодих людей.

У своїх працях видатні педагоги-просвітители XVII – XIX ст. Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф. А. Дістервег, Й. Ф. Герберт визнавали важливість застосування навчального методу наочності для кращого засвоєння навчального матеріалу під час прогулянок і подорожей. Наприкінці XVII ст. у школах та університетах Англії, Франції, Німеччини, Австрії, Швейцарії та інших країн піші прогулянки та подорожі почали застосовувати у навчальному процесі. Починаючи з середини XVII і до середини XIX ст., навчальні екскурсії вважалися корисними прогулянками педагога і дітей для збору та колекціонування природного матеріалу. Згодом екскурсії стають засобом отримання нових знань і розвитку мислення під керівництвом учителя.

Пропозиції європейських філософів і педагогів щодо введення навчальних подорожей, походів і екскурсій до програм шкільної та університетської освіти активно підтримали й передові педагоги Російської імперії, зокрема К. Д. Ушинський та П. Ф. Каптерев. Так, у своїй праці „Дидактичні нариси” П. Ф. Каптерев наголошував на важливості принципу наочності для отримання міцних знань і висловлював упевненість, що у майбутньому навколосвітня подорож стане складовою загальної освіти молоді людини.

У другій половині XIX – на початку XX ст. помітно активізується туристично-екскурсійний рух, зароджуються організовані форми туристичної діяльності, створюються спеціалізовані туристичні підприємства й організації. Все це стало важливою передумовою формування системи підготовки туристичних кадрів, становлення та розвитку спеціальної туристичної освіти.

Аналіз процесу зародження туристичної освіти у світі та виникнення перших профільних навчальних закладів. Першу готель-школу було відкрито в Австрії в кінці XIX ст., а згодом подібні освітні заклади туристичного профілю з’явилися у Швейцарії, Португалії, Франції, Німеччині, Бельгії, Італії, Іспанії, Великобританії. У 1922 р. засновано школу управління готелями при Корнельському університеті (США). Нині це один з найбільших центрів спеціалізованої професійної підготовки кадрів готельної індустрії в країні. У 1930-х рр. в Австралійському університеті було відкрито спеціальну кафедру туризму. У Москві в 1932 р. здійснив перший набір студентів туристично-екскурсійний технікум. Перші курси з туризму за програмою післядипломної освіти було організовано у 1941 р. у Швейцарії, у 1960-ті рр. – в Австралії,

США, Франції, у 1970-і рр. – у Великобританії. Першою країною, де було запроваджено програми бакалаврату з туризму, стала Великобританія. А у 1996 р. тут уже існувало 27 програм бакалаврату і 26 програм магістратури з туризму [2]. У назві навчальної програми слово „туризм” вперше з’явилося у 1963 р. у Мічиганському університеті (США). У різних навчальних закладах США розроблялися програми з туризму. У 1982 р. таких програм було 22, а у 1992 р. уже 91 коледж та університет США пропонували навчання за програмою з туризму. У 1992 р. Всесвітня туристична організація опублікувала перший всесвітній каталог освітніх туристичних закладів, що налічував понад 130 туристичних освітніх програм у 77 країнах світу [2].

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО) на початку 1990-х рр. в Європі налічувалось 105 вищих і 139 середніх навчальних закладів туристичного профілю, в Америці – відповідно 6 і 17, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – 13 і 35. Найбільше навчальних закладів, що готують фахівців сфери туризму, діє у Великобританії – 37, Іспанії та Італії – по 28, Франції – 22 [3].

На думку експертів, найякісніші освітні програми в галузі туристичного та готельного менеджменту застосовуються в Корнельському університеті (США), в Інституті міжнародного готельного менеджменту (Швейцарія), в Інституті туризму Економічного університету Відня (Австрія) [4].

Вітчизняний туризм є невід’ємною складовою світового туристичного процесу. Відтак, і формування вітчизняної системи підготовки кадрів для сфери туризму відбувалося в контексті розвитку світової туристичної освіти.

Проблеми взаємодії туризму й освіти, а також підготовки туристично-екскурсійних кадрів почали вивчати науковці. М. П. Анциферова, С. П. Аржанов, В. М. Артоболевський, М. О. Гейніке, В. О. Герд, Є. О. Звягінцев, Д. Н. Кайгородов, В. В. Половцев, Б. Є. Райков, М. Г. Тарасов, М. В. Шарлемань та ін. з другої половини XIX – початку XX ст. Вони чітко усвідомлювали, що для успішного розгортання туристично-екскурсійного руху необхідним є його відповідне кадрове забезпечення. Їх методичні напрацювання починають використовувати як навчальні посібники для підготовки туристичних кадрів, зокрема екскурсодів.

На початкових етапах розвитку туризму набуття майбутніми фахівцями спеціальних знань відбувалося, як правило, у формі передачі власного досвіду, консультування та

практичної діяльності.

У перші десятиліття ХХ ст. проблеми підготовки фахівців туристично-екскурсійної справи жваво обговорювалися на педагогічних конференціях і нарадах, висвітлювалися на сторінках спеціалізованих часописів „Екскурсійний вісник”, „Шкільні екскурсії та шкільний музей”, „Російський екскурсант”, „Записки Кримсько-Кавказького Гірського клубу” та ін.

Вперше в Україні професійну підготовку туристично-екскурсійних кадрів було започатковано в 1915 р. за ініціативи видатного вченого, педагога та громадського діяча М. В. Артоболевського. Під його безпосереднім організаційним і методичним керівництвом у Києві було організовано курси підготовки керівників дитячих екскурсій. У навчальному процесі цих курсів було використано науково-методичні напрацювання таких відомих вчених, як А. К. Анохін, Д. Є. Белінг, М. В. Воскресенський, М. М. Воскобойников, В. Р. Зеленський, В. І. Казановський, М. Ф. Кащенко, В. І. Талієв, П. А. Тутковський, М. В. Шарлемань та ін. Організаційні аспекти та навчально-науково-методичні засади діяльності зазначених курсів було висвітлено у колективній праці „Курси з підготовки керівників екскурсій дітей у природу”, що вийшла друком за редакцією М. В. Артоболевського [5]. Основні положення та рекомендації цього видання було використано у процесі створення подібних курсів в інших містах тогочасної Російської імперії, зокрема Одесі (1916 р.).

Ідеї М. В. Артоболевського щодо організації професійної підготовки фахівців туризму та екскурсій підтримала у своїх працях відомий український педагог, організатор освіти і громадський діяч С. Ф. Русова. Працюючи на посаді директора Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти в уряді П. П. Скоропадського, вона у своїх статтях і промовах активно популяризувала туристично-екскурсійні засоби пізнання рідного краю, наголошувала на необхідності підготовки фахівців екскурсійної справи – „керманців екскурсій”.

Відомий педагог і екскурсіоніст В. О. Герд виклав свої погляди на професію екскурсовода у праці „Екскурсійна справа у Педвузі” (1928 р.). Як і С. Ф. Русова, він зазначав, що успіх екскурсій залежить від її керівника, його вміння об’єднувати та зацікавлювати екскурсантів. Його праця „Екскурсійна справа” (1928 р.) стала навчально-методичним посібником для викладачів і студентів педагогічних інститутів, методистів і організаторів екскурсійної справи, екскурсоводів.

У Західній Україні на початку ХХ ст. стрімко розвивався спортивний туризм. Навчальними посібниками для організаторів туристично-спортивних заходів стали праці фундатора пластового руху О. С. Тисовського „Пласт” (1913 р.) і „Життя у Пласті” (1921 р.) та громадського діяча П. І. Франка – „Пластові ігри і забави” (1913 р.). У 1930-х рр. у часописі туристично-краєзнавчої організації „Плай” „Наша Батьківщина” (гол. редактор В. Г. Щурат) друкувалися методичні поради та статті з питань підготовки організаторів туристично-краєзнавчого руху.

Однак недостатній рівень добробуту населення, страшні соціальні катаклізми, що відбувалися в Україні в першій половині ХХ ст. (війни, розруха, насильницька колективізація, голодомор, масові репресії), об’єктивно гальмували поступальний розвиток туризму. Відтак, і системна підготовка туристично-екскурсійних фахівців не здійснювалася.

Тільки починаючи з 1950-х рр., з’являються ознаки переростання туристично-екскурсійного руху в масовий. Цей процес з особливою силою прискорився у 60 – 80-х рр. ХХ ст., коли відбувалася відносна стабілізація соціально-економічного становища країни. Це проявилось, передусім, у зростанні заробітної плати, реальних доходів населення, збільшенні вільного часу тощо. Поєднання цих чинників з чудовими природними умовами, а також наявність численних історико-культурних пам’яток зумовило зростання посиленого інтересу населення до туризму, сприяло розвитку його масовості.

З метою кадрового забезпечення динамічно зростаючої сфери туристично-екскурсійного обслуговування у 1960 – 1980-х рр. розпочалося формування системи підготовки фахівців туризму. Головними структурними елементами цієї системи стали вищі та середні спеціальні навчальні заклади, що здійснювали підготовку фахівців для сфери туризму, Інститут підвищення кваліфікації працівників туристично-екскурсійних організацій (м. Сходня Московської обл.) з мережею філій (у тому числі в Україні), курси підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристично-екскурсійних кадрів і громадського активу та ін.

Організаційно-методичному удосконаленню системи підготовки фахівців сфери туризму сприяли навчальні посібники та методичні рекомендації Н. А. Гецевич, Р. А. Д’якової, Б. В. Ємельянова, І. В. Зоріна, В. О. Квартальнова, Г. П. Науменка, П. С. Пасічного та інших вчених і практиків, що вийшли друком у зазначений період.

Однією з наймасовіших категорій працівників туризму в радянські часи були екскурсоводи. Проблемі їх професіоналізації було присвячено статтю А. О. Долженкової „Про підготовку та підвищення кваліфікації екскурсоводів. З досвіду роботи Одеського бюро подорожей та екскурсій” (1970 р.).

Організаційно-методичні засади системної курсової підготовки екскурсоводів було закладено працями відомого радянського екскурсіоніста Б. В. Ємельянова. Його методичні рекомендації та навчальні посібники „На допомогу викладачам курсів з підготовки екскурсоводів” (1978 р.), „Організація роботи курсів з перепідготовки та підготовки екскурсоводів” (1989 р.) стали справжньою навчально-методичною підмогою для викладачів і слухачів курсів підготовки екскурсоводів, студентів факультетів громадських професій педагогічних інститутів, працівників профспілкових туристично-екскурсійних організацій, БММТ „Супутник”, системи „Інтурист”, дитячих туристично-екскурсійних станцій (ДЕТС) та ін.

У навчальному посібнику „Методика організації неперервного навчання екскурсоводів” (1991 р.) Г. П. Науменко аналізує накопичений досвід підготовки екскурсоводів, визначає пріоритети та перспективи функціонування системи неперервного навчання екскурсійних працівників [6].

Значно скромнішим був у цей період навчально-науково-методичний доробок з проблем підготовки кадрів для спортивно-оздоровчого туризму та громадського туристичного активу. Зважаючи на відсутність ґрунтового навчально-методичного забезпечення, у процесі підготовки фахівців інструкторської служби та туристичного активу широко використовувалися методичні рекомендації, збірки вправ, туристичні карти, схеми, атласи, краєзнавчі видання, звіти про походи різних категорій складності тощо. Тільки у 1987 р. для підготовки цих категорій працівників і громадських туристичних кадрів було видано підручник М. І. Ганопольського „Туризм і спортивне орієнтування”.

Першу спробу проаналізувати досвід підготовки фахівців для сфери туризму здійснила Г. П. Долженко у навчальному посібнику „Історія туризму в дореволюційній Росії та СРСР” (1988 р.) [7]. Проте у цьому виданні підготовка туристичних кадрів в Україні згадується лише епізодично.

Значно ґрунтовніше проблему підготовки вітчизняних туристично-екскурсійних кадрів у 1960 – 1980-х рр. проаналізував С. І.

Попович. Дослідник стверджує, що в Україні на початку 1980-х рр. було остаточно сформовано систему підготовки кадрів для сфери туризму, яка стала складовою загальносоюзного відомчого навчання туристично-екскурсійних працівників [8].

Здійснений аналіз наукових праць і досліджень дає змогу дійти висновку про певний внесок вищезазначених вчених, педагогів, методистів-туризмознавців у висвітлення проблем підготовки туристичних кадрів у радянський період. Проте глибоко ця проблематика не досліджувалася. Вважаємо, що основною причиною того, що вченими в радянські часи комплексних наукових досліджень з цієї проблеми не проводилося, була відсутність у країні базової професійної туристичної освіти. Навіть у 1980-х рр. науковці та фахівці сфери туризму не вважали доцільним створення вищого навчального закладу туристичного профілю. Вони висловлювали пропозицію тільки щодо розширення мережі філій існуючого Інституту підвищення кваліфікації працівників туристично-екскурсійних організацій, подальшого розвитку форм навчання без відриву від виробництва та збільшення номенклатури й обсягів спеціалізованої та цільової підготовки туристичних кадрів вищої кваліфікації [9].

З набуттям Україною незалежності відбулася трансформація вітчизняного туризму з частини народногосподарського комплексу колишнього СРСР у розвинену галузь національного суспільного виробництва. Відповідно й підготовка туристичних кадрів в Україні трансформувалася з ланки загальносоюзного відомчого навчання в сучасний сегмент вітчизняної професійної освіти.

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене стосовно проблеми становлення вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму, можемо стверджувати, що зародження підготовки туристичних кадрів і процес формування системи напряму залежали від тогочасного рівня розвитку туризму.

Місія професійної освіти в сфері туризму – сприяти оперативній професіоналізації туристичної індустрії, зростанню позитивного впливу туризму на всі сегменти життєдіяльності суспільства.

Вважаємо, що удосконалення сучасної вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму, її адаптація до загальноєвропейських освітніх стандартів стануть можливими за умови створення якісно нових державних освітніх стандартів для професійної туристичної освіти всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів; вивчення світового досвіду та

формування у майбутніх фахівців сфери туризму необхідних професійних знань, умінь, навичок, що відповідають світовим освітнім стандартам; розвиток регіональних систем підготовки фахівців сфери туризму; підвищення якості освіти та конкурентоспроможності випускників вітчизняних навчальних

закладів туристичного профілю на світовому ринку праці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні передового зарубіжного досвіду з підготовки і професійного розвитку фахівця сфери туризму.

Список використаних джерел

1. Круль Р. Туризм у дидактично-виховному процесі / Р. Круль // Туристична освіта України в європейському вимірі : матеріали Першого міжнародного українсько-польського наукового семінару (Івано-Франківськ – Яремче, 21 – 24 травня 2007 р.). – Івано-Франківськ – Яремче, 2007. – С. 67 – 73.
2. Петрунь И. Б. Высшее профессиональное образование по туризму за рубежом : автореф. дис. на соискание ученой степени канд.пед. наук 13.00.08: /И.Б. Петрунь – Сочи, 1998. – 20 с.
3. Гринько С. А. Рынок подготовки туристских кадров : реалии и перспективы развития / С. А. Гринько [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/grinko.htm.
4. Герасименко В. Г. Трансформация международного туризма и ее отражение в процессе подготовки кадров / В. Г. Герасименко // Региональный сборник научных трудов по экономике. – Донецк : Прометей, 1999. – Вып. 1. – С. 114 – 120.
5. Курсы по подготовке руководителей для ведения экскурсий с детьми в природу, устроенные в Киеве с 28-го апреля по 15-ое мая 1915 г. Киевским Орнитологическим Обществом им. К. Кесслера : [сборник статей / ред. В. М. Артоболевский]. – К., 1915. – 196 с.
6. Науменко Г. Ф. Методика организации непрерывного обучения экскурсоводов : [учебное пособие] / Науменко Г. Ф. – М. : ЦРИБ «Турист», 1991. – 62 с.
7. Долженко Г. П. История туризма в дореволюционной России и СССР / Долженко Г. П. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1988. – 190 с.
8. Попович С. І. Взаємодія туризму і краєзнавства в Україні: з досвіду роботи 60 – 80-х років / С. І. Попович // Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи : зб. наук. статей. – К. : ІВЦ «Слов'янський діалог», 1995. – С. 146 – 162.
9. Квартальнов В. А. Туризм социальный: история и современность : [учеб. пособие] / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – К. : Выща школа, 1989. – 342 с.

Список використаних джерел

Continues assessment – бально-рейтингова система оцінки знань.

Діє протягом встановленого періоду навчального процесу (наприклад, протягом семестру, навчального року) і визначає систему оцінювання набутих особою, що вчиться, знань, умінь та навичок.

Convergence – конвергенція.

Конвергенція припускає добровільне сприйняття належних дій для досягнення загальної мети. Болонський процес по суті є конвергенцією вибудовування національних систем вищої освіти в Європі.

Course unit – розділ курсу (навчальна одиниця, дисципліна).

Змістовно закінчена, формально структурована частина навчального курсу. У розділі обов'язково повинні бути: чітко визначений відповідний до змісту перелік підсумків навчання, викладених в термінах компетенцій, а також належні критерії оцінки знань. Різні розділи курсу можуть мати різну кількість кредитів.

Coursework – навчальна робота.

Поняття навчальної роботи пов'язується з потрібною, зазвичай контрольованою і оцінюваною, навчальною діяльністю в рамках розділу курсу або модуля.

Credit – кредит (залікова одиниця).

Числовий спосіб виразу об'єму і рівня знань, заснований на досягненні результатів навчання, а також відповідною цьому рівню трудомісткості, виміряної в одиницях часу. Кредит може бути зарахований особі, що навчається, після перевірки досягнення нею встановлених підсумків навчання на певному рівні, відповідному трудовитратам навчання, що проводиться, або раніше здійсненого навчання.